

ChronAfrica

İklim mülteciliğinin nedenleri ve siyasal, sosyolojik, ekonomik ve hukuksal eksikliğe çözüm önerileri

Serdar Çakmak¹

Öz

Bu makale küresel iklim değişikliği ve iklim mülteciliğine vurgu yapmasının ötesinde, altıncı yok oluşa yakın olan dünyamızın nasıl bu kıyametten kurtarılacağı konusunda da çözüm önerileri sunmaktadır. Milenyum dönemiyle birlikte göç, terör ve salgınlar çağına giren dünyamız, savaşlar ve iklim nedeniyle yaşanan sorunlara çözüm aramaktadır. Bu çalışmada ise küresel ısınma ve iklim mülteciliğinin nedenlerinin yanında, alınabilecek önlemlerden de bahsedilecektir. Yazıda, iklim mülteciliği bağlamında yaşanan siyasal, sosyolojik ve ekonomik sorunlar ve çözüm önerilerinden bahsedilecek ve ardından hukuksal sorunlara değinilecektir. Bu sorunlara ve çözüm önerilerine değinirken Afrika kıtasında iklim mülteciliğinden en çok mustarip olan Sahra altı ülkeleri ve 2050 yılından sonra yok olma tehlikesi altındaki Maldivler, Kiribati ve Tuvalu gibi ada ülkeleri için alınabilecek önlemlerden bahsedilecektir. Sonuç ve öneriler kısmında ise küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunun hangi hukuksal metinlerde yer aldığı, iklim kaynaklı hak ihlallerinin önlenmesi için hangi hukuksal metinlerin oluşturulması gerektiği, hangi iklim mülteciliği davalarının emsal karar teşkil ettiği gibi sorulara da cevaplar aranacaktır.

Anahtar kelimeler: İklim Değişikliği, İklim Mültecileri, Küresel Isınma, Zorunlu Göç, Hukuksal Sorunlar

Reasons of climate refugees and recommendations for addressing political, social, economic and legal shortcomings

Abstract

In addition to highlighting climate refugees and global climate change, this essay provides remedies to prevent this apocalyptic event from happening to our planet, which is on the verge of the sixth extinction. Our world is still searching for answers to the issues brought on by war and climate change, having entered the era of mass migration, terrorism and

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir, Türkiye

Sorumlu yazar: Serdar Çakmak **E-posta:** serdarcakmak@nevsehir.edu.tr
Makalenin Gönderildiği Tarih: 22.01.2024 **Makalenin Kabul Edildiği Tarih:** 22.03.2024 **Makalenin Yayınlandığı Tarih:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

epidemics with the turn of the millennium. The causes of global warming, climate refugees, and preventative measures will all be covered in this study. The political, social, and economic issues surrounding climate refugees will be discussed in the essay along with potential solutions. After that, the legal issues will be briefly discussed. Measures that can be taken for the island nations of Maldives, Kiribati and Tuvalu, which are in danger of going extinct after 2050, as well as the sub-Saharan countries that suffer the most from climate refugees on the African continent, will be discussed along with these issues and potential solutions. Which legal texts address global warming and climate refugees? Which legal texts should be established to stop rights breaches related to climate change? Which climate refugee cases should be considered precedent decisions? The section on conclusions and suggestions lists the legal texts that address climate change and climate refugees, the texts that can be used to stop limits on rights related to climate change, the cases with precedent rulings pertaining to climate refugees, etc. Answers to queries like these will also be sought.

Keywords: Climate Change, Climate Refugees, Global Warming, Forced Migration, Legal Issues

Giriş

Tahminlere göre 4.55 milyar yaşında olan, şu an için dünyada yaşayan 8 milyar insanla birlikte topraklarında 117 milyara yakın insanı barındıran dünya, hiç olmadığı kadar büyük tehditlerle karşı karşıyadır. Sanılanın aksine günümüzdeki sorunların çoğu insan kaynaklı olarak ortaya çıkmakta, dünyayı bu sorunlardan kurtarmaya çalışan da yine insanoğlu olmaktadır. 4.55 milyar yıl boyunca beşe yakın buzul çağı yaşayan dünyamız, sürekli iklim değişimleriyle yüzleşmiş, kimi zaman da dinozorlar gibi devasa hayvan türlerinin yok olmasıyla yeni bir düzen içine girmiştir.¹ Bilim ne kadar ilerlemiş olsa da dünyanın bilinmeyen gizemli yanları da bulunmakta, geçmişte var olan ileri bir medeniyetin buzul çağı vb. kimi yıkımlara neden olduğu bilgisi kanıtlanırsa çok da şaşırtıcı olmayacaktır. Bu durumu hayale getiren en büyük neden günümüz çağında çoğunlukla insan kaynaklı hava kirliliğinin meydana gelmesi ve insanoğlunun sonu gelmeye tüketim kültürüdür. Trafikten, sanayi tesislerinden, kimyasallardan vb. nedenlerden dolayı azot oksitler ve organik kirlilik meydana gelmekte, atmosferdeki ozon tabakasının delinmesine neden olmaktadır. Bilindiği üzere ozon tabakası hem stratosfer hem de troposferde yer almaktadır. Ozonosfer denilen ve güneş ışınlarının dünyaya zarar vermemesi için hayati öneme sahip olan bu tabaka, hava kirliliğinden etkilenmekte, dünyamız da her geçen gün küresel ısınmanın hedefinde olmaktadır.²

Hesaplamalara göre son 150.000 yıl boyunca bir derece ısınan dünya, son 150 yılda da aynı derecede ısınmış, bin yıl farkla aynı ısı derecesi kadar artış olmuştur. Bu da demek oluyor ki ozon tabakası delindikçe kutuplardaki buzullar eriyecek, su seviyeleri artacak ve kimi adalar ve ülkeler sular altında kalacaktır. Tahminlere göre 2050-2100 arası dönemde ada devletleri olan Maldivler ve Kiribati, Filipinler'in başkenti Manila, Çin'in başkenti Şangay, Tayland'ın başkenti Bangkok, Hollanda, Danimarka, ABD, İngiltere, İtalya, Meksika, İspanya, Yunanistan, Türkiye ve Bangladeş'in kimi kıyı şehirleri, Afrika bölgesinde ise Mısır, Nijerya ve Senegal gibi ülkelerin başkentlerinin sular altında kalacağı hesaplanmaktadır.³

Hava kirliliği sonucu ozon tabakasında artacak delinme küresel ısınmayı da tetikleyecek, 2050 yılına kadar bir derece, 2050-2100 yılları arasında da bir derece daha ısınması beklenen dünya, sonu gelmeyen felaket senaryolarıyla yüzleşmek zorunda kalacaktır.⁴ Bunlardan birisi de sular altında kalacak ülke insanların iklim mültecisi olması sürecidir. Bu perspektifte sorulması gereken sorular ise: Dünya bu tür bir iklim mülteciliğiyle günümüzde dahi yoğun olarak mücadele ederken, uluslararası toplumu oluşturan dünyanın süper güçleri öncülüğünde oluşturulan

¹ Frank Laczko- Christine Aghazarm, *Migration Environment and Climate Change: Assessing The Evidence*, International Organization for Migration Publishing, 2009, s. 45, 323.

² Konuralp Pamukçu, "Küresel Isınmaya Karşı Küresel İşbirliği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2006, 3(10), s. 184-186.

³ Mehtap Kaygusuz Akbay, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından 'İklim Mülteciler'", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, 23(1), s. 239.

⁴ Shikha Dalmia-Yusuf Şahin, "Küresel Isınmayı Durdurmak İçin Çok İlan Edilen Plan Çöküyor", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2007, (48), s. 57-59.

anlaşmalar, sözleşmeler, kurullar ve konseyler gelecekte oluşacak krizler bağlamında siyasal, sosyolojik, ekonomik ve hukuksal önlemler alıyorlar mı?; 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi gibi hayati öneme sahip bir konvansiyonda 'iklim mülteciliği' kavramı yer alıyor mu?; hem küresel ısınma hem de iklim mülteciliği sorunu için alınacak önlemler nelerdir?; Afrika vb. kıtalarda küresel ısınma ve iklim mülteciliğinden mustarip olan ülkeler ne tür sorunlarla yüzleşiyor? şeklinde olacaktır.

Bahsedilecek diğer bir konu da iklim mülteciliğinin sadece kuraklık bağlamında analiz edilmeyeceği, erozyon, seller ve yağışların neden olduğu dengesizlik bağlamında da analiz edileceği gerçeğidir. 'İklim (ekolojik=çevre) mülteciliği' konusu kavramsal olarak anlatılırken, hem sosyolojik ve hukuksal anlamda farklılıkları incelenmeli hem de uluslararası hukuk çevrelerince algısı değerlendirilmelidir. Diğer bir sorulması gereken soru ise; doğal afetler ya da küresel ısınma nedeniyle vuku bulan zorunlu göçler konusunda Birleşmiş Milletler gibi örgütler, 'iklim (çevre) göçü' kavramını kullanarak bu süreci 'gönüllü göç' perspektifinde mi değerlendiriyor yoksa hukuksal metinlerinde ve davalarında 'iklim mülteciliği' kavramını kullanarak 'zorunlu göç' olarak mı değerlendiriyor? Bu sorunun cevabı hem iklim mültecilerinin kaderini belirleyecek hem de küresel ısınma gibi dünyanın geleceğini tehdit eden bir unsur için önlemler alınıp alınmayacağı konusunda gösterge olacaktır. Bu bağlamda yapılacak anlatılar ülke ve bölge örnekleri gibi somut unsurlarla şekillenecek, Afrika kıtasında yaşanan insan akışı, Sahra Altı (Güney Sudan, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Kongo, Uganda, Çad vb.) ülkeleri ve kimi ada devleti örnekleriyle çeşitlenecektir. Küresel ısınma ve iklim mülteciliğinin olumsuz yansımalarından sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler değil, dünyanın gelişmiş ülkeleri de etkilenecek, kürenin her bir köşesini saran yangınlar tüm ülkeleri tesiri altına alacaktır.⁵

1. Küresel Isınma ve İklim Mülteciliğinin Nedenleri ve Alınabilecek Önlemler

Bilindiği üzere yaklaşık 150.000 yıllık insanlık tarihinde bir derece ısınan dünyamız, son 150 yılda da bir derece ısınmış, bu durumun nedeni merak edilip araştırılmıştır. Bilimsel veriler dikkate alınarak yapılan araştırmalar sonucu küresel ısınmanın buna vesile olduğu belirlenmiş, bu duruma neden olan kimi veriler paylaşılmıştır. Bu bağlamda bir değerlendirme yapıldığında her şey Karl Marx'ın hem "Das Kapital" hem de "Komünist Manifesto"da bahsettiği, Kapitalizm'in tüm üretim araçlarını sınırsız bir biçimde kontrol altına alması ve tüketmesi sonucu yaşanan felaket senaryolarıyla bağdaştırılabilir. Marx'a göre Kapitalizm, "gölgesini satamadığı ağacı dahi kesmekte"⁶, bir nevi Niccolo Machiavelli'nin dediği gibi "amaca giden her yol mubah olmaktadır".⁷ Bu anlayış 19. yüzyıl İngiltere'sinde zirve yapmış, sanayi devrimi ile başlayan çevresel kirlilik günümüze kadar son sürat devam etmiş, bu olayların olumsuz durumlarını kestiremeyen ya da bilerek görmezden gelen insanoğlu, sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Bu sonuçlar, fabrika dumanları, araba kirliliği ve diğer zararlı kimyasalların salınımı sonucu ozon tabakasının delinmesi ile birlikte yaşanan gelişmelerdir. Yer küreye gelen zararlı ultraviyole ışınlarını önleyerek dünyanın güneşin sıcaklığıyla kavrulmasını engelleyen atmosferdeki ozon tabakası gün geçtikçe incelmekte ve dünyadaki sıcaklıklar artmaktadır. Her geçen gün ısınan dünyamız buzulların erimesi sonucu deniz taşkınlarıyla, erozyonla, fazla yağışlarla, kuraklıkla, tarım arazilerinin verimsizleşmesiyle vb. birçok sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır.⁸

Küresel ısınma söz konusu olunca kutuplardaki buzulların erimesi ve bu durumun su seviyesini artırması durumu tek başına etkin bir role bürünmemekte, dağlar, mağaralar, göller, ırmaklar vb. yerlerde buzul parçalarının erimesi de buna neden olmaktadır. Ayrıca buna ek olarak, tarım arazilerinin verimsizleşmesi durumu neden kaynaklanıyor? sorusu sorulursa kısa ve net bir bilgi ortaya çıkmaktadır. Kimi bölgelerde kuraklık nedeniyle araziler

⁵ Seyhun Doğan-Mutlu Tüzer, "Küresel İklim Değişikliği İle Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar", *Coğrafya Dergisi*, 2012, (3), s. 186-187.

⁶ Karl Marx, *Kapital Cilt: I: Ekonomi Politikinin Eleştirisi* (Vol. 1), Yordam Kitap, 2011, s. 187, 188.

⁷ Niccolo Machiavelli, *The Prince (1513)*, Hackett Publishing, 2008, s. 61, 66.

⁸ Fikri Pekel-Özgecan Taştan Kırık, "Middle School Students' Cognitive Structures About Global Warming and Ozone Layer Depletion", *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2016, 12(1), s. 313.

verimsizleşmekte kimi bölgelerde de deniz sularının taşması ve tarım arazilerinin yoğun tuza maruz kalmasıyla verimsizleşme meydana gelmektedir.⁹

ABD ve Çin gibi sanayileşmiş ülkelerin saçtığı sera gazları ve kimyasal atıklar hem doğanın kirlenmesine hem de ozon tabakasının delinmesine neden olmaktadır. Atmosferdeki koruyucu tabakanın delinmesi deniz ve okyanus sularının taşmasına, yağışların artmasına, erozyon ve sel gibi felaketlerin zirve yapmasına neden olmaktadır. Küresel ısınmada dünya nüfusunun artması da diğer bir etkin rol olarak belirmektedir. Bunun en büyük nedeni ise üretim ve tüketim kültürünün artması ve vahşi kapitalizmin dünya nüfusu üzerinden kurguladığı senaryolardır. 2024 yılı itibarıyla 8 milyar insanın yaşadığı dünyamız, 2030 yılında 8.5 milyar, 2050 yılında 9.5 milyar, 2100 yılında da 11-12 milyar olması beklenmektedir.¹⁰ Ayrıca nükleer enerjilerin yarattığı çevresel felaketler ve hava kirliliği, fabrikalarda kömür kullanılması sonucu yaşanan kirlilik ve gerekli önlemlerin alınmaması, kara ve hava araçlarının saldırdığı egzoz dumanları vb. durumlar da küresel ısınmayı ve iklim mülteciliğini körüklemektedir. Sorulması gereken soru ise; insanoğlu ne tür önlemler alırsa küresel ısınma ve iklim mülteciliği sorunu ile başa çıkabilir?

İlk olarak uygulanması gereken politika, bugüne kadar imzalanan ve küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunda yaptırımı güçlü olmayan 'Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (1985), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992), Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1994), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü (1997)' vb. hukuksal metinlerden daha sert uluslararası anlaşma ve sözleşmeler imzalayıp BM çatısı altındaki tüm ülkelere kabul ettirmek olmalıdır. Aksi takdirde bu kadar önemli olayı ülkelerin inisiyatifine bırakmak, küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunun siyasal ve güvenlik ekseninde indirgemeci bir yapıya bürünmesine neden olacaktır. Halihazırda nadir de olsa yaptırımı en güçlü kararları uluslararası mahkemeler almaktadır. Sonraki kısımlarda da kimi örnek vakalardan bahsedilecektir. Ayrıca 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi bağlamında iklim mülteciliği konusunun hukuksal eksikliği ve alınabilecek önlemler konusu da "hukuksal sorunlar" ve "sonuç ve öneriler" kısmında anlatılacaktır.

Küresel ısınma ve iklim mülteciliği sorununun çözülebilmesi için alınması gereken diğer önlemler arasında, fabrikalarda ve enerji santrallerinde kömür kullanımını azaltmak, kara araçlarında benzin, motorin ve gaz gibi zararlı atıkların olumsuz etkisini bertaraf etmek için elektrikli araçların kullanımını teşvik etmek ve hava araçlarının zararlı yakıtları için önleyici projeler yapmak gibi çareler vardır. Avrupa Birliği ülkelerinin bu perspektifteki politikaları bu duruma örnek gösterilmekte, 2050 yılına kadar tamamen elektrikli araçlara geçiş planlanmaktadır.¹¹

Bunlara ek olarak alınabilecek diğer önlemler, elektrik üretimi konusunda kömür, petrol, nükleer enerji vb. yenilemez enerjiler yerine rüzgar ve güneş enerjisi gibi yenilebilir enerji kaynaklarını tüketmek¹²; yanan ormanlar ve kesilen ağaçların yerine fidan dikilmesi için her türlü bireysel ve sivil toplum bağlamında bağışlar, devlet teşvikleri, uluslararası destekler vb. girişimleri artırmak; nüfus büyüme hızını azaltıp tüketim odaklı kültürü zayıflatmak; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi örgütlerin içinde yer alan iklim kurulları ve teşkilatlarının yetkisini ve bütçesini artırmak gibi konuları kapsamaktadır. Tüm bu önlemler alındığı zaman insanların küresel ısınma sonucu yaşadıkları sorunlar da azalacak, çevresel faktörlerden kaynaklanan zorunlu göçler de minimize edilecektir. Ayrıca Sahra Altı Afrika ülkelerinde yaşanan kuraklıklar, Latin Amerika ve Güney Asya ülkelerinde yaşanan seller, tayfunlar, siklonlar, kasırgalar, tornadolar (hortumlar) vb. felaketler de bu küresel ısınmanın dışı vurumudur. Bu çerçevede

⁹ Manik H. Kalubarme-Mithwa Acharya-Shital H. Shukla, Monitoring Drought and Its Impact on Agriculture Using Drought Indices and Geoinformatics Technology in Patan District, Gujarat, *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 2019, 6(2), s. 154-156.

¹⁰ Ümit Sergün, "Dünya Nüfus Artışının Ülkeler Düzeyinde İncelenmesinin Ortaya Koyduğu Sonuçlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 1988, (3), s. 37-39.

¹¹ Alper Keleşoğlu-Süleyman Kocaoğlu-Mert Yöntem vd., "Elektrik Motorlarında Enerji Sınıfları Arası Tüketim Farklılıkları ve Verimlilik Artırıcı Metotlar", *Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi*, 2023, 1(35), s. 4-5.

¹² İsmail Bülent Gürbüz-Gülay Özkan-Şeniz Korkmaz, "Kırsal Kesimde Yaşayanların Yenilebilir Enerji Kaynakları ve Çevre Bilinci Üzerine Bir Araştırma", *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2023, 10(1), s. 191-193.

küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunda yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuksal sorunlardan ve çözüm önerilerinden bahsetmek hayati öneme sahip olmakta, Afrika özelinde ve diğer bölge ülkeleri (ada devletleri vb.) anlamında yaşanan örnek durumlara da kısaca değinmek gerekmektedir.¹³

1.1. Siyasal Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bilindiği üzere iklim mülteciliği konusunun değersizleştirilmesi ve önemsizleştirilmesi süreci, bu konunun siyasallaştırılması ve güvenlikleştirilmesi ile paralel olarak seyir etmiş, politikanın ana malzemesi yapılması olayı bu durumu net bir biçimde ortaya koymuştur. Örnek vermek gerekirse, özellikle Batılı ülkelerde iktidar partileri güç kaybettikleri anda iklim mültecileri vb. hak arayışında olan kişileri kabul etmeme ve sınır geçişlerine engel olma çabası içine girmektedir. Hollanda'da Özgürlük Partisi başkanı Geert Wilders, Fidesz-Macar Yurttaş Birliği başkanı ve ayrıca Macaristan'da başbakan olan Victor Orban ve İtalya'da iktidarı kazanan İtalya'nın Kardeşleri Partisi'nin başkanı ve başbakan olan Giorgia Meloni gibi liderler bu konuyu siyasallaştırmaktadır. Bu üç parti ve liderinin ortak özelliği ise, aşırı sağcı ve popülist çizgide olmaları, ülkeye gelen sığınmacıları her ne şekilde olursa olsun istememeleridir.¹⁴

Ayrıca iklim mülteciliği konusu siyasal sorunlar bağlamında iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, iklim mülteciliği olduğu esnada yaşanan siyasal sorunlar, ikincisi de mülteciliğin sonuçları anlamında yaşanan siyasal sorunlardır. Yukarıdaki kısımda daha çok ikinci sorundan bahsedilmiş, sorunun çıkışı anlamında yaşanan siyasal meseleler ise şu şekilde belirmiştir. İklim mülteciliği ile yüzleşen ülkeler çoğunlukla geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler olmakta, uluslararası toplum yaşanan mültecilik durumunu engellemek için çaba gösterdiğinde, ekosistemi bozan gelişmiş ülkelerin yaptıkları ikili anlaşmalar gibi negatif çözüm önerileriyle karşılaşmaktadır.¹⁵ Hem küresel iklim değişikliğini çözüme kavuşturmaya yönelik doğrular hem de bu sorunlarla yüzleşen ülkeler bağlamında bakıldığında Batılı ülkelerin vurguladığı anlaşma ve sözleşmeler perspektifinde kurgulanan çözüm önerileri, tam tersi olarak sorunun kaynağı olmaktadır.

Tüm bu politik tartışmalar geride bırakılıp asıl çözüme odaklanılırsa yapılması gereken çok basittir. İlk olarak yapılması gereken, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların üst örgüt yapılarının Avrupa vb. coğrafyalarda sağ popülist partilere gerekli uyarıları yapmasıdır. İkincisi ise, Afrika kıtasından çoğunlukla iklim bağlantılı olarak gelen mültecileri engellemek için İtalya-Libya arasında yapılan ikili anlaşmaların iptaline odaklanmak ve bu hayati konuyu güvenlik perspektifinden çıkarıp insan hakları ve doğa düzeni konusu alanına dahil etmek gerekmektedir. Bunun için de yaptırımı güçlü iklim mülteciliği anlaşmaları yapılmalı, kurallara uymayan ülkeler ciddi müeyyidelerle tabii tutulmalıdır. Aksi takdirde küresel bir sorun indirgemeci anlayışla sığ bir alana sıkışacak, ülkeler arasında siyasi ve güvenlik tabanlı bir konu olmaya devam edecektir.

1.2. Sosyolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bu konu başlığını ilgilendiren en önemli olay insanların kimi toplumsal olaylarla yüzleşmeleri, istemedikleri bir senaryoyla karşılaşmalarıdır. Dünya üzerinde hiçbir kimse ciddi bir neden olmadığı sürece doğup büyüdüğü, ait olduğu topraklara veda edip iklim vb. kaynaklı bir mülteci olması, bir nevi sürgün hayatı yaşaması mümkün değildir. İnsanoğlunun kaderinde doğmak, büyümek, gelişmek, yaşamak ve ölmek vardır. Bu süre zarfında amaçları içinde, ülkesine, kabilesi ya da aşiretine, tanıdıklarına ve ailesine yakın olup bir hayat sürmek vardır. Anlaşılabileceği üzere bu sosyolojik düşünce, insanlar için mülteciliğin en son tercih olacağını kanıtlamakta, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yapılan mülteci tanımında olduğu gibi, "ırkı, dini, milliyeti, siyasi görüşü ve belli bir toplumsal gruba mensup olmasından ötürü yaşanan zorunlu göç" nedenleri dışında yaşanan bir göç durumunda

¹³ Süleyman Dal, "Africa Climate Summit 2023: Climate Change and The Social Dimension", *Africana Dergisi*, 2024, 4(1), s. 41-61.

¹⁴ Oscar Garcia Agustín-Martin Bak Jørgensen, *Solidarity and the Refugee Crisis in Europe*, Springer, 2018, s. 24-120.

¹⁵ Pilar Mercader Moyano-Paula Porras Pereira, *Circular Economy in Emergency Housing: Eco-efficient Prototype Design for Subaşı Refugee Camp in Turkey and Maicao Refugee Camp in Colombia: A Research Strategy of Climate Change*, 2023, s. 2, 12.

mülteci statüsünün kazanılamayacağını göstermektedir.¹⁶ Bu minvalde, insanların ülke içinde yer değiştirirken ya da başka bir ülkeye sığınmacı olarak girmeye çalışırken vuku bulan toplumsal baskıların ve yönlendirici unsurların, zorunlu göçün ne zaman ve nasıl yapılacağını belirlediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Güney Sudan, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Kongo, Uganda, Çad vb. Sahra Altı ülkelerinde küresel ısınmadan dolayı kuraklık artışı yaşanmakta, kimi köy yerleşimi ve kabilelerdeki insanlar bölgeyi tamamen terk etmektedir.¹⁷ Bu durum kimi sosyolojik sorunları da beraberinde getirmekte, başka ülkelere zorunlu iklim göçüne maruz kalan iklim mültecileri, gittikleri yerlerde kendi dil ve dinlerini kaybedip asimilasyon tehlikesiyle yüzleşmekte, hedef ülkenin kültürünü de tamamen öğrenememe sorunuyla karşılaşmaktadır. Bu hal ve mahiyet ise varış ülkesinin vatandaşları tarafından hoş karşılanmamakta, sürekli bir entegrasyon sorunu yaşanmaktadır. İklim mültecileri sadece ülke dışına zorunlu göçe maruz kalınca değil, ülke içinde de benzer toplumsal sorunların merkezinde yer almakta, çözüm odaklı yaklaşımların yeterli olmadığı bir senaryo ortaya çıkmaktadır. Özellikle Afrika kıtasında kabile hayatının yoğun olması, tek bir ülke içinde dahi binlerce farklı dilin konuşulduğu, farklı dinlere inanıldığı ve farklı geleneklere sahip olunan bir düzeni yaratmıştır. İnsanlar aynı ülke içinde bir ilden başka bir ile göç ederken dahi girdaplı bir yola girmekte, sorunlar yumağı gittikçe büyümektedir.¹⁸

Bu bağlamda yaşanan sorunları çözüme kavuşturabilmek için Birleşmiş Milletler, Sivil Toplum Kuruluşları ve devletin ilgili resmi kurumları tarafından yeni politikalar geliştirilmesi elzemdir. İlk yapılması gereken sosyolojik çözüm, olası bir iklim göçü esnasında ülkesel politikaların yanında yerel idarelerin de dikkate alındığı politikalar geliştirmek, minör grupların yaşadığı problemleri dahi inceleyerek iklim mülteciliğini minimize etme çabası içine girmektedir. Türkiye vb. ülkeler küresel iklim değişikliği sonucu Afrika'da yaşanan iklim mülteciliğini engellemek için bölgede camiler, okullar ve meslek kursları açmakta, toplumsal faaliyetleri artırmaktadır. TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), Kızılay, İHH İnsani Yardım Vakfı vb. kuruluşlar aracılığıyla kimi destek çalışmaları yapan Türkiye, Afrika'daki bir köyde su kuyusu açtığında ve yol yaptığında dahi yaşanan zorunlu iklim göçünü engelliyor ve toplumsal refahı sağlıyorsa¹⁹, uluslararası toplumu oluşturan ülkeler de benzerini yapmalı ve küresel iklim değişikliği konusunda 'ortak külfet' yaklaşımını devreye sokmalıdır. Aksi takdirde, yaşanan iklim mülteciliği sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri değil, küresel iklim değişikliğinin bir numaralı sorumlusu olup ozon tabakasının incelmesinde başat aktör olan ABD, Çin ve Avrupa Birliği ülkelerini de etkileyecek, bu ülkelere yoğun bir göç akışı yaşanacaktır.

1.3. Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

İklim mülteciliğinin siyasal ve sosyolojik sorunlarının yanında en önemli sorunlarından birisi de ekonomik durumdur. Bunun en büyük nedeni, yaşanan iklim göçlerinin büyük çoğunlukla ekonomik sebeplerden kaynaklanması, çıktılarının da bu bağlamda şekillenmesidir. Güney Sudan, Uganda ve Somali gibi Afrika ülkelerinde küresel ısınmadan dolayı sıcaklıklar 50 dereceye dayanmakta, yaşanan kuraklıktan dolayı kısıtlı olan verimli tarım arazileri de bertaraf olmakta, insanlar başka gelişmiş ülkelere zorunlu göç etme ya da ülkelerinde kalıp yaşamlarını idame ettirme arasında kalmaktadır.²⁰ Fabrika dumanlarının, nükleer tesis atıklarının, zehirli kimyasalların vb. zararlı maddelerin doğayı kirletmesi, bahsedilen bu iklim değişikliğinin sorumlusunun da gelişmiş ülkeler olması hasebiyle bu durumdan en çok etkilenen ve ekonomik zarara uğrayan kesim geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler

¹⁶ UNHCR, "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees" <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, son erişim tarihi 03.09.2023, s. 14.

¹⁷ Daniel Briggs, *Climate Changed: Refugee Border Stories and the Business of Misery*, Routledge, 2020, s. 5, 7, 42, 52.

¹⁸ Briggs, 2020, s. 21-26.

¹⁹ Tuncay Kardaş-Ramazan Erdağ, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012, 7(1), s. 172.

²⁰ Thomas Faist-Jeanette Schade (Auth. and Eds.), *Disentangling Migration and Climate Change: Methodologies, Political Discourses and Human Rights*. Springer, 2013, s. 32, 38.

olmaktadır.²¹ Özellikle tarımsal ürünlerle geçimini sağlayan Afrika, Latin Amerika, Orta ve Güney Asya ülkeleri küresel sıcaklık, erozyon, fırtına ve sel baskınlarından ciddi manada etkilenmekte, tek ekonomik kaynağı tarımcılık olan insanlar ekonomik girdap içine düşmektedir.²²

İklim göçüyle bağlantılı ekonomik sorunların temelinde kapitalizmin vahşi doğası yer almakta, sürekli bir tüketim kültürünün olması dünyada insanların ihtiyaçları için üretilen doğal kaynakların iki-üç mislisinin tüketilmesine neden olmakta, kontrol altına alınamayan bu durum gelecekte daha büyük problemlerin kaynağı olacaktır.²³ Uygulanması gereken çözüm metodu ise, dünya genelinde ön plana çıkan Doğu-Batı ve Güney-Kuzey gelir eşitsizliğinin azaltılması, gelişmiş ülkelerin küresel ısınmaya olumsuz etkileri nedeniyle büyük bir tehdit altında olan ada ülkelerinin ve kuraklıkla yüzleşen Afrika devletlerinin 'acil eylem planına' dahil edilmesi, bunun koordinatörlüğünün de BM Genel Kurulu ve BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) eşgüdümünde gerçekleşmesidir. Ciddi vakalarda ülkelere yönelik cezalar konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin devreye girip gerekli müeyyideleri uygulaması gerekmektedir.

İnsanlara Platon'un 'ütopyaları' gibi görünen bu çözüm önerileri gerçekleşmezse felaket senaryolarının meydana geleceği, küresel ısınmadan etkilenen ülkelerde ekonomik çatlakların büyüyeceği, işsizlik ve gelir eşitsizliğinin sonucunda yaşanacak iklim mülteciliğinin, kaynak (menşe), transit ve hedef (varış) ülkelerdeki siyasal düzeni ve güvenlik eksenini bozacağı aşıkardır. Göç akışı olayının hâsıl olduğu ülkelerin dışında bu durumdan en çok etkilenecek ülkeler ise Türkiye, Libya, İran, Tunus vb. gelişmekte olan ülkeler ve Batılı gelişmiş ülkeler olacaktır.

1.4. Hukuksal Sorunlar

Hem iklim mülteciliği kavramı hem de iklim mültecilerini ilgilendiren kişisel ve toplu haklar birlikte incelendiğinde, uluslararası nitelikte güçlü bir sözleşme ya da anlaşma gün yüzüne çıkmamakta, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi vb. hukuksal metinler de doğrudan iklim mülteciliğine atıf yapmadığından dolayı, hakkını arayan insanlar sonuç alamamakta, iklim sebepli zorunlu göçler hukuksal metinlerde düzensiz göç kapsamına dahi alınmamaktadır.²⁴ Bu durumda sığınmacı, mülteci ya da geçici koruma statüsü alamayan iklim göçü mağdurları, yaşadıkları zulüm ortamına geri gönderilmekte, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin geri-göndermeme ilkesi akla gelmekte²⁵, 33/1 sayılı bu maddede şu ifadeler yer almaktadır;

Hiçbir taraf ülke bir mülteciyi, ırkı, dini, milliyeti, siyasi görüşü veya belli bir toplumsal gruba üyeliğinden dolayı, hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak bir ülke sınırına hangi şartlar oluşursa olsun geri-göndermeyecektir (refouler etmeyecektir) denmiştir (UNHCR, 2010a: 30).

Bu sözleşme maddesi bağlamında değerlendirildiğinde, iklim mültecileri için bu şartların devreye girmemesinin nedeni, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1/A(1). maddesinde yer alan koşulların iklim mültecilerini kapsamaması, doğrudan onlarla ilgili ifadelerin yer almamasıdır. Aşağıda bu tanımdan bahsedilmiş, iklim mültecilerini kapsayan en yakın ifade olan 'belli bir toplumsal gruba mensubiyet (*membership of a particular social group*)' kısmının onları ilgilendirip ilgilendirmedeği halen tartışılmaktadır (örnek vermek gerekirse Çernobil faciası mağdurları bu kapsama

²¹ Andrea C. Simonelli, *Governing Climate Induced Migration and Displacement: IGO Expansion and Global Policy Implications*, Palgrave Macmillan, 2016, s. 18, 24-25.

²² Paul Challen, *Migration in the 21st Century: How Will Globalization and Climate Change Affect Migration and Settlement?*, Crabtree Publishing Company, 2010, s. 33-35.

²³ Quentin Wodon-Andrea Liverani-George Joseph (Eds.), *Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa*. World Bank Publications, 2014, s. 331.

²⁴ Francesca Rosignoli, *Environmental Justice for Climate Refugees*. Routledge, 2022, s. 13, 14.

²⁵ Jane McAdam, *Climate Change, Forced Migration, and International Law*, Oxford University Press, 2012, s. 24, 27, 54-56, 61-64, 71-73.

alınmamıştır).²⁶ Bu tartışmalara rağmen net bir sonuç olmadığı için ülkeler bu durumu iklim göçmenlerinin aleyhine kullanmaktadır (ABD-Meksika sınır vakası vb.).²⁷ Birleşmiş Milletler'in birçok kararında ve genel kurullarında da 'iklim mülteciliği' yerine 'gönüllü göç' kavramı kullanılmaktadır. Bunun en büyük nedeni ise 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nde iklim mülteciliğinin net olarak ifade edilmemesidir. Bu bağlamda ilgili madde şu şekildedir;

*Mülteci, 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut milliyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunuyorsa, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi ya da kişiler olarak tanımlanmaktadır.*²⁸

Ayrıca, hem hukuksal konuların değerlendirilmesi hem de genel anlamda çözüm önerileri 'sonuç ve öneriler' kısmında anlatılacak, yukarıda bahsedilen sözleşme maddelerine ilave konular eklenecek, bahsedilen sözleşmeler kimi davalarla bağlantılı analiz edilecektir. Böylece olayların karşılaştırmalı girdi ve çıktıları daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç ve Öneriler

İklim mültecilerinin mağdur olmaması, hem ülke içinde kimi haklar elde etmeleri hem de ülke dışına çıktıklarında sığınmacı ve mülteci statüsü kazanabilmeleri için kimi zaman 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1/A(1). ve 33/1. maddeleri ön plana çıkarılmakta; kimi zaman İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 14/1. maddesi vurgulanmakta: "Herkesin zulüm altında iken başka bir ülkeye sığınma hakkı vardır"²⁹; kimi zaman da Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 6/1. maddesi (yaşama hakkı) söz konusu duruma kaynak oluşturmaktadır: "Her insan doğuştan yaşama hakkına sahip olacak, bu durum hak ve hukuk tarafından korunacak ve hiçbir kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılmayacaktır".³⁰

İklim mülteciliğine konu olan ulusal ve uluslararası davaların çoğunda davacı olan kesim yukarıda bahsedilen kanun maddelerini dava dosyasına eklemiş, sonuç çoğunlukla olumsuz neticelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen kimi davalar iklim aktivistlerinin lehine sonuç getirirse de dünyanın başka bölgelerinde yaşanan iklim mülteciliği kararları aynı sonucu doğurmamıştır.³¹ Bu davalardan birisi de *Ioane Teitiota v. New Zealand* davasıdır. Ioane Teitiota adlı Kiribati Cumhuriyeti vatandaşı olan şahıs ülkesinde yaşanan küresel iklim krizi nedeniyle Yeni Zelanda'da ikamet etmeye başlamış, bu ülkede mültecilik başvurusu yapmış, Yeni Zelanda mahkemesi ve üst makamları tarafından ret cevabı almıştır.³² Buna benzer yüzlerce dava söz konusudur ama çoğu gelişmiş ülke iklim mülteciliğini tanımamakta, bu insanların hayatlarını hiçe sayıp onları tehlikede ve zulüm altında olacakları ülkelere geri göndermektedir. Bu duruma istisnai örnekler teşkil eden ülkeler yok değildir. Bunlardan birisi de '1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nde bahsedilen mültecilik tanımının dışında yer alan sebeplerle

²⁶ Benoit Mayer-François Crépeau (Eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, s. 100, 101.

²⁷ Todd Miller, *Storming the Wall: Climate Change, Migration, and Homeland Security*, City Lights Books, 2017, s. 33.

²⁸ UNHCR, "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees" <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, son erişim tarihi 03.09.2023, s. 14.

²⁹ United Nations, "Universal Declaration of Human Rights (Madde: 14/1)" https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, son erişim tarihi 02.08.2023.

³⁰ United Nations, "International Covenant on Civil and Political Rights" <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, son erişim tarihi 02.10.2023.

³¹ Neel Ahuja, *Planetary Specters: Race, Migration, and Climate Change in the Twenty-First Century*, University of North Carolina Press, 2023, s. 83-91.

³² UNHCR, "Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version)" <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/hrc/2020/en/123128>, son erişim tarihi 04.11.2023.

koruma ihtiyacı duyanlar' ifadesi olmuş, iklim mültecilerini de kapsayan bu kanun maddesi sonuç itibarıyla İsveç'in inisiyatifinde yer almış ve münferit olaylara örnek oluşturmuştur.³³ Diğer bir istisna da 'Afrika Birliği Kampala Sözleşmesi (Afrika'da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere Koruma ve Yardım Sağlamak İçin Afrika Birliği Konvansiyonu)'nin 5/4 sayılı maddesi olmuş, ama bu madde de küresel bir niteliğe kavuşamamış, sadece 'ülke içinde yerinden edilmiş kişileri' kapsamıştır³⁴;

"Taraf devletler, iklim değişikliği de dahil olmak üzere doğal veya insan kaynaklı felaketler nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş kişileri korumak ve onlara yardım etmek için önlemler alacaklardır."

Bahsedilen bu istisnai koruma önlemlerine rağmen denizleri, okyanusu, kara parçasını ve havayı kirleten gelişmiş kapital ülkeler ciddi önlemler almasa da bu durumdan mağdur olan ülkeler tepkisini göstermeye başlamış, Maldivler bakanlar kurulu 2009 yılında deniz altında kabine toplantısı yaparak ilk tepkiyi göstermiş³⁵, Greenpeace vb. sivil toplum kuruluşları kimi gösteriler düzenlemiş, bu da yetmemiş, Maldivler Devlet Başkanı İbrahim Muhammed Salih 26. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı (COP26)³⁶'nda bir konuşma yaparak tüm dünyaya seslenmiş, yaşanan mağduriyete işaret etmiştir: *"Otuz yıldan fazladır çevre krizinin aciliyeti konusuna değiniyoruz. Maldivliler olarak varlığımız büyük bir tehdit altındadır. Tüm bilimsel kanıtlara rağmen dünya genelinde küresel bir eylem planımız yok ne yazık ki..."*³⁷

Tahmini olarak 2050 yılında Maldivler, Tuvalu ve Kiribati gibi ada ülkeleri sular altında kalacak, Afrika kıtasında da yoğun olmak kaydıyla dünya genelinde ise 200 milyondan fazla insan iklim mülteciliğinden etkilenenecektir.³⁸ Acil çözüm ise yazının ilk kısımlarında bahsedilen, küresel ısınmayı önlemek için atılacak adımlar ve iklim mülteciliğine maruz kalacak insanlara yeni yurtlar bulma çabası olacaktır. Geçmişte yapılan hatalardan ders alınması ise hayati öneme sahiptir. 26 Nisan 1986'da Ukrayna'da yaşanan Çernobil Nükleer faciasından sonra Fransa ve Danimarka gibi Batı ülkelerine iklim mülteciliği başvurusu yapan insanlara ret cevabı verilmiştir. Fransız Danıştay'ının verdiği karar da bu durumu doğrulamaktadır.³⁹

Sonuç itibarıyla 2008-2018 yılları arasında 270 milyon insan küresel iklim değişikliği sonucu iklim mültecisi olmuş, sadece 2018 yılında yaklaşık 18 milyon insan bu durumdan etkilenmiştir. Bu zorunlu göç süreci her yıl kademeli olarak artmış, 2024 yılı itibarıyla 21-22 milyonu bulmuştur. 2024 yılında sığınmacı, mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişi statüsünde olan 32 milyon insanın büyük çoğunluğu, yani 22 milyonu iklim mültecisi, geri kalan 10 milyonu ise savaşlardan vb. nedenlerden bulunduğu yeri terk eden insanlardır.⁴⁰ Dünya genelinde yaşanan savaşlar sonucu yerinden edilen insanların yine de dönebilecekleri bir yurt bulunmaktadır. Gerekli önlemler alınmazsa iklim mültecisi olacak insanların yaşadıkları adalar ve kara parçaları sular altında kalacak ya da Afrika'da olduğu gibi kuraklığa yenik düşecek, dönebilecekleri bir yurt dahi olmayacaktır.

³³ Simon Behrman-Avidan Kent (Eds.), *Climate Refugees: Beyond the Legal Impasse?*, Routledge, 2018, s. 183

³⁴ UNHCR, "African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention)" <https://www.unhcr.org/media/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa>, son erişim tarihi 15.11.2023.

³⁵ Rajan, S. I-Bhagat R. B. (Eds.), *Climate Change, Vulnerability and Migration*, Routledge India, 2017, s. 49.

³⁶ 2021 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansıdır. COP26 olarak da adlandırılır. Küresel ısınma ve sera gazı salınım oranlarını azaltma amacıyla İskoçya'nın Glasgow şehrinde 31 Ekim-12 Kasım 2021 tarihleri arasında 197 ülkenin katılımıyla gerçekleşen bir konferanstır.

³⁷ Anadolu Ajansı, "Maldivler'in Yüzde 80'i 2050'ye Kadar Yaşanmaz Hale Gelebilir" <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/maldivlerin-yuzde-80-i-2050-ye-kadar-yasanmaz-hale-gelebilir/2412570>, son erişim tarihi 22.12.2023

³⁸ Frank R. Spellman, *The Science of Climate Migration*, CRC Press, 2022, s. 18, 19.

³⁹ Benoit Mayer-François Crépeau (Eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, s. 100, 101.

⁴⁰ UNHCR, "UNHCR's Refugee Population Statistics Database" <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, son erişim tarihi 06.02.2024.

Kaynakça

- Ahuja, Neel, *Planetary Specters: Race, Migration, and Climate Change in the Twenty-First Century*, University of North Carolina Press, 2023.
- Anadolu Ajansı, “Maldivler'in Yüzde 80'i 2050'ye Kadar Yaşanmaz Hale Gelebilir” <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/maldivlerin-yuzde-80-i-2050-ye-kadar-yasanmaz-hale-gelebilir/2412570>, son erişim tarihi 22.12.2023
- Behrman, Simon-Kent, Avidan (Eds.), *Climate Refugees: Beyond the Legal Impasse?*, Routledge, 2018.
- Briggs, Daniel, *Climate Changed: Refugee Border Stories and the Business of Misery*, Routledge, 2020.
- Challen, Paul, *Migration in the 21st Century: How Will Globalization and Climate Change Affect Migration and Settlement?*, Crabtree Publishing Company, 2010.
- Dal, Süleyman, “Africa Climate Summit 2023: Climate Change and The Social Dimension”, *Africana Dergisi*, 2024, 4(1), 41-61.
- Dalmia, Shikha-Şahin, Yusuf, “Küresel Isınmayı Durdurmak İçin Çok İlan Edilen Plan Çöküyor”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2007, (48), 57-59.
- Doğan, Seyhun-Tüzer, Mutlu, “Küresel İklim Değişikliği İle Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar”, *Coğrafya Dergisi*, 2012, (3), 37-59.
- Faist, Thomas-Schade, Jeanette (Auth. and Eds.), *Disentangling Migration and Climate Change: Methodologies, Political Discourses and Human Rights*. Springer, 2013.
- Garcia Agustín, Oscar-Jørgensen, Martin Bak, *Solidarity and the Refugee Crisis in Europe*, Springer, 2018.
- Gürbüz, İsmail Bülent-Özkan, Gülay-Korkmaz, Şeniz, “Kırsal Kesimde Yaşayanların Yenilebilir Enerji Kaynakları ve Çevre Bilinci Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2023, 10(1), 187-195.
- Kalubarme, Manik H.-Acharya, Mithwa-Shukla, Shital H., “Monitoring Drought and Its Impact on Agriculture Using Drought Indices and Geo-informatics Technology in Patan District, Gujarat”, *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 2019, 6(2), 153-162.
- Kardaş, Tuncay-Erdağ, Ramazan, “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012, 7(1), 167-194.
- Kayğusuz Akbay, Mehtap, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota Kararının Ardından ‘İklim Mülteciler’”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, 23(1), 223-248.
- Keleşoğlu, Alper-Kocaoğlu, Süleyman-Yöntem, Mert vd., “Elektrik Motorlarında Enerji Sınıfları Arası Tüketim Farklılıkları ve Verimlilik Artırıcı Metotlar”, *Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi*, 2023, 1(35), 1-15.
- Laczko, Frank-Aghazarm, Christine, *Migration Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, International Organization for Migration Publishing, 2009.
- Machiavelli, Niccolo, *The Prince (1513)*, Hackett Publishing, 2008.
- Marx, Karl, *Kapital Cilt: I: Ekonomi Politikinin Eleştirisi* (Vol. 1), Yordam Kitap, 2011.
- Mayer, Benoit-Crépeau, François (Eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar Publishing, 2017.
- McAdam, Jane, *Climate Change, Forced Migration, and International Law*, Oxford University Press, 2012.
- Mercader Moyano, Pilar-Porras Pereira, Paula, Circular Economy in Emergency Housing: Eco-efficient Prototype Design for Subaşı Refugee Camp in Turkey and Maicao Refugee Camp in Colombia: A Research Strategy of Climate Change, 2023.

- Miller, Todd, *Storming the Wall: Climate Change, Migration, and Homeland Security*, City Lights Books, 2017.
- Pamukçu, Konuralp, "Küresel Isınmaya Karşı Küresel İşbirliği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2006, 3(10), 181-215.
- Pekel, Fikri-Taştan Kırık, Özgecan, "Middle School Students' Cognitive Structures About Global Warming and Ozone Layer Depletion", *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2016, 12(1), 308-357.
- Rajan, S. I-Bhagat R. B. (Eds.), *Climate Change, Vulnerability and Migration*, Routledge India, 2017.
- Rosignoli, Francesca, *Environmental Justice for Climate Refugees*, Routledge, 2022.
- Sergün, Ümit, "Dünya Nüfus Artışının Ülkeler Düzeyinde İncelenmesinin Ortaya Koyduğu Sonuçlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 1988, (3), 37-59.
- Simonelli, Andrea C., *Governing Climate Induced Migration and Displacement: IGO Expansion and Global Policy Implications*, Palgrave Macmillan, 2016.
- Spellman, Frank R., *The Science of Climate Migration*, CRC Press, 2022.
- UNHCR, "African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention)" <https://www.unhcr.org/media/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa>, son erişim tarihi 15.11.2023.
- UNHCR, "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees" <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, son erişim tarihi 03.09.2023.
- UNHCR, "Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version)" <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/hrc/2020/en/123128>, son erişim tarihi 04.11.2023.
- UNHCR, "UNHCR's Refugee Population Statistics Database" <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, son erişim tarihi 06.02.2024.
- United Nations, "International Covenant on Civil and Political Rights" <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, son erişim tarihi 02.10.2023.
- United Nations, "Universal Declaration of Human Rights" https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, son erişim tarihi 02.08.2023.
- Wodon, Quentin-Liverani, Andrea-Joseph, George (Eds.), *Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa*, World Bank Publications, 2014.